

Van-e esély a magyar–szlovák kiegyezésre és megbékélésre? (Kísérletek, tapasztalatok)

DR. BOROS FERENC
Is There a Chance for Hungarian-Slovak Conciliation and
Reconciliation? (experiments, experiences)

327(437.6:439)
327(439:437.6)
323.15(=511.141)(437.6)

Slovak-Hungarian relationship, Trianon, revisionism, nationalism, nationality issue, border issue, mutual reconciliation, political declaration, discussions on governmental level, autonomy

A rendszerváltozás után megteremtődtek a feltételek ahhoz, hogy a két ország és nép külső befolyásolások nélkül maga határozza meg egymáshoz fűződő viszonyát, figyelembe véve nemzeti és külpolitikai érdekeit, új alapokra helyezze bilaterális kapcsolatait, leküzdje a történelmileg kialakult és meglévő zavaró tényezőket, kapcsolataikat az európai integrációs folyamatban egyre inkább a közös jövő érdekeinek vesse alá. Az alábbi tanulmány az ez irányú kísérleteket, törekvéseket vizsgálja, különös tekintettel a múlt kérdéseinek tisztázására, miután bebizonyosodott, hogy kialakult történelmi traumák és sztereotípiák a rendszerváltozás utáni időszakban erőteljesen jutottak felszínre, és mélyen áthatották a köztudatot, s jelentős mértékben befolyásolták a két nép és ország kapcsolatait.

A kiegyezés és megbékélés kérdése történelmi vetületben

Történelmünk folyamán a *kiegyezés és megbékélés* igénye magyar–szlovák viszonylatban sajátos és változó körülmények között merült fel, korszakonként más-más hangsúllyal és előjellel. Ma már a szomszéd népek részéről is egyre inkább elfogadott, hogy a Szent István-i magyar állam keretében mintegy nyolc évszázadon át az együttélés alapvetően zavartalan, hatékony és eredményes volt. Vagyis nem nevezhető ez a kor az ún. „ezeréves magyar elnyomás” időszakának. A magyar államalapítás utáni évszázadokra inkább a *kölcsönös megbékélés* volt a jellemző, ami mindkét fél számára kedvező volt, a szlovákok számára a fennmaradás mellett a nemzetté válást is elősegítette.

A *kiegyezés* kérdése a modern nemzetté válás szakaszában, konkrét formában az 1848–49-es magyar szabadságharc idején vált aktuálissá, amikor a szlovákok nemzetként való elismerésüket és jogaikat követelték. A viszonylag erőtlen, gyenge szlovák politikai elit igényei akkor beleütköztek a korabeli magyar nemzetfelfogás elveibe és a magyar elit vélt politikai érdekeibe. A forradalom a polgári jogok szintjén kívánta csak biztosítani a jogokat, s ezen az alapon várta el a magyar forradalom támogatását, amit a szlovák politikai elit elvetett és céljait Bécsre támaszkodva

igyekezett elérni. A kiegyezés e sorsdöntő szakaszban tehát nem jött létre az egyenlőtlen partnerek között.

A szlovák kiegyezési kísérlet megismétlődött 1861-ben, amikor már a *Memorandum* rögzített követelés tartalmát a területileg körülhatárolt szlovák (szláv) autonómia igénye képezte. A sikertelenség és az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után kibontakozó nemzetiségi elnyomás következtében ilyen konkrét szlovák követelés egészen 1918-ig már nem merült fel, a nemzeti fejlődésnek azonban a *Memorandum* fontos eleme maradt. A szlovák politikai elit átmenetileg viszonylagos „megbékélésre” kényszerült.

Miután a dualista magyar politikai elit elmulasztotta a kiegyezés feltételeinek a megteremtését, 1918-végén a polgári demokratikus forradalom idején létrejött Károlyi-kormány kényszerült arra, hogy kiegyezési tárgyalásokat szorgalmazzon az akkor még „némi önálló döntési lehetőséggel rendelkező” szlovák politikai elittel, amely azonban az elmúlt idők tapasztalatai és az adódó új, számára kedvezőbb alternatíva lehetőségeivel élve valójában erre nem volt hajlandó. A szlovák politikai elit döntő súllyal az „elválás” és a csehekkel való egyesülés mellett döntött.

Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés a magyarok számára lezárta azt a reményt, hogy a kialakult helyzeten, rövidtávon változtassanak. A nagyhatalmak és a szomszédok is a kialakult status quoval való megbékélést ajánlották a magyar kormánynak, amit a magyar kormány az igazságtalannak tartott béke tudatában csak tudomásul vett, de el nem fogadott. Erre épült a magyar revíziós politika a két világháború között. Kiegyezés esélyéről már azért sem lehetett beszélni, mivel a szlovákok a csehszlovák állam keretében nem rendelkeztek önálló döntési lehetőségekkel.

A sérelmek elvezettek 1938–39-hez, amikor is nagyhatalmi döntések révén Magyarország visszakapta a magyarlakta területek nagy részét kisebb számú szlovák lakossal együtt. Ez lényegében egybeesett a csehszlovák állam szétesésének folyamatával, amely 1939 márciusában az önálló szlovák állam kikiáltásával ért véget.

A második világháború időszakában a két állam (Magyarország és Szlovákia) viszonyára, bár közös nagyhatalmi befolyás alatt álltak, inkább a szembenállás volt a jellemző, mintsem a közeledés. Az antifasiszta összefogásnak csak minimális jele mutatkozott 1944 második felében, a Szlovák Nemzeti Felkelés idején.

A háborúból a németek mellé felsorakozó Magyarország és a hitleri csatlós szlovák állam eltérő pozícióval került ki: Magyarország vesztesként, Szlovákia újra egyesülve a csehekkel (a Szlovák Nemzeti Felkelésnek és a diplomácia sikereiknek köszönhetően) győztesen. Következménye Magyarország ismételt elítélése és a szlovákiai magyarság teljes jogfosztása lett. Ilyen viszonyok között kiegyezés és megbékélés feltételei nem alakulhattak ki, csak kényszerű kompromisszumos megoldásokra kerülhetett sor.

Azáltal, hogy Magyarország és az újjászervezett Csehszlovákia 1948 után 40 éven át ténylegesen a Szovjetunió által vezetett államszövetséggé vált a Varsói Szerződés keretében, mindkét ország rákényszerült a kötelező internacionalizmus elvére épülő viszonylagos megbékélésre, s ennek keretében a két ország között szoros gazdasági és politikai, kulturális együttműködés alakult ki. A kötelező internacionalizmus és a korlátolt szuverenitás körülményei kizártak mindenfajta nyílt ellentétstíztást, s nem tették lehetővé a múlt negatív örökségeinek érdemi tisztázását sem,

bár történész kapcsolatokban felmutatható ilyen irányú törekvés. A hangsúly alapvetően a történelmi múlt pozitív elemeinek bemutatására irányult. A Varsói Szerződésből való kitörési kísérletek során (1956, 1968) a két ország (Magyarország és Csehszlovákia) nem talált egymásra.

A fentiek alapján látni lehet, hogy a *kiegyezés és megbékélés* objektumai korszakonként módosultak. A szlovákok nemzeti törekvései és ezek magyar fogadtatása következtében a Szent István-i magyar állam keretei között kialakult megbékélés időszaka megszakadt. A szlovákok számára a kiegyezés és megbékélés feltétele a nemzeti követeléseik elfogadása volt. Az érdekkellentétek ezt követően a magyar–szlovák viszony kiéleződéséhez, majd végül is a szakításhoz vezettek. A Csehszlovák Köztársaság keretében a szlovákok modern nemzetté válása kitejeshetett, államiságának feltételei kibontakoztak, önálló külpolitikai döntési lehetőségei azonban lényegében 1993-ig nem alakultak ki.

A magyarok számára 1918 előtt a *kiegyezés* feltétele a dualista Magyarország integritásának a megőrzése, az egységes magyar nemzetfogalom nemzetiségek által történő elfogadása volt. 1918 időszakában, a Monarchia szétesése után, a párizsi békék idején és azt követően magyar részről alapvetően már *nem a régi viszonyok* visszaállítása volt a *megbékélés* feltétele, hanem inkább az igazságosabb béke elnyerése. Alapvetően ennek érdekében folyt a revíziós politika. 1938–39-ben a magyar politika úgy érezte, hogy igazságtétel következett be a magyarlakta területek visszaszerzésével. A háború utáni békeelrendeződés során, amikor e területeket vissza kellett szolgáltatni, világossá vált, hogy területi változásokra a jövőben nem kerülhet sor. Maradt a kisebbségvédelem, amelynek az említett 40 év csak szűk kereteket és lehetőségeket biztosított.

A fentiekből látható, hogy a történelmi sérelmek, traumák alapvetően a XIX. századtól datálódhatnak. A szlovákok sérelmei a szlovák nemzeti lét és ennek megfelelő követeléseik elvetésére (1848, 1861), a dualizmus alatti nemzetiségi elnyomásra, a II. világháború előtti területi visszacsatolások időszakára, ezen belül a Magyarországhoz csatolt szlovákokat ért retorziókra alapozódtak. A magyar sérelmek és traumák elsősorban a trianoni béke igazságtalanságaival, a második világháború utáni nemzetiségi jogfosztás időszakával és általában a szlovákiai magyarság helyzetének kérdéseivel függtek össze.

Az alábbiakban három olyan rendszerváltozás utáni időszakot vizsgálunk meg, amikor kísérletek történtek kapcsolataink rendezésére, a múlt kérdéseinek tisztázására, ill. ennek előmozdítására.

A múlt sérelmeit lezáró közös politikai nyilatkozat kidolgozására tett kísérlet 1991 végén

1989 után a postsztálini rendszer szétesését követően volt némi remény és arra irányuló jó szándék, hogy a rendszerváltó országok megtalálják a *kiegyezés és megbékélés* útját a történelmi múltunkkal összefüggő kényes kérdésekben is. Ez a remény azonban rövid időn belül szertefoszlott. A tények bizonyították, hogy a múlt sérelmeinek lezárása nem oldható meg a jelen sérelmeinek orvoslása nélkül.

A mélyreható demokratikus átalakulás 1989 után Szlovákiában az ott élő magyarságot is nagymértékben érintette, amely megfogalmazta elvárásait, élve jogaival létrehozta politikai szervezeteit, s aktívan bekapcsolódott a demokratikus átalakulás folyamatába. Magyar részről természetesnek tartották ennek támogatását. A Matica slovenská körül szerveződő nacionalista erők részéről ez éles támadásokat váltott ki, amelyek nemzetállami eszmék jegyében a kisebbségi jogok korlátozására törekedtek. Már 1990 nyarán elkészült, és a szlovák parlamentben az ősz folyamán vitára került a szlovák államnyelv bevezetését szorgalmazó ún. „maticás” nyelvtörvénytervezet (ekkor még elfogadása nem történt meg). Magyar részről felerősödött a kisebbségvédelem, alkotmányos jogokra is alapozva elhangzottak Antall József miniszterelnöknek a 15 milliós magyarság képviseletére vonatkozó szavai, és ez idő tájt számos olyan, a sajtóban is visszhangot kapott megfogalmazás, a határkérdéseket is szellőztető megnyilatkozás, melyekből szlovák részről arra következtettek, illetve annak bizonyítására törekedtek, hogy Magyarországon erős a múlt „bizonyos fokú restaurálására” irányuló hajlam. Mindezek a vélemények szlovák részről a sora kerülő magyar–szlovák magas szintű találkozókon is hangot kaptak (lásd a magyar külügyminiszter szlovákiai látogatása 1990 nyarán, a szlovák parlament elnökének és miniszterelnökének magyarországi látogatása 1991 elején). Már 1990 végére tekintélyes szlovák szakemberek tollából megfogalmazódott a múlt negatív tapasztalataira épített „elmélet” a magyar „revíziós” célokról, szándékokról,¹ amelyre épülhetett a felerősödő magyarfóbia, magyarellenes tudatformálás. Eszerint: a magyar politika Trianon óta nem változott. A Nagy-Magyarország iránti nosztalgia, „a régi uralkodói tudat” az országban teret nyert. Magyarország kárpát-medencei történelmi küldetésének, a történelmi Magyarország geopolitikai, gazdasági, szellemi egységének, történelmi jogainak a hangoztatása került előtérbe (Felvidékről beszélnek, amikor Szlovákiáról van szó). Következtetés: a magyar politika „Apponyi szellemében” követel igazságot Magyarországnak. E vélemények szerint „imponál Magyarországnak” a közeledés a szomszédokkal, mivel a magyar politika a közép-európai régió ismételt egyesítésének szükségét tartja fontosnak, amelyet Trianon megszakított. Ezt szolgálja a regionális együttműködésnek a szorgalmazása, s ennek szellemében hangzanak el olyan vélemények, hogy amennyiben a szlovákok „két lépést távolodnak Prágától, ugyanannyira közelednek Budapesthez”.

E helyzetelemzés szerint a szlovák közvéleményt nyugtalanítják a magyarországi fejlemények, figyelembe véve, hogy 1918 óta „négyyszer törtek” be magyar csapatok Szlovákiába, hogy a „történelem kerekét visszájára fordítsák”. Trianon elvetésében és a nemzeti sérelmek ismételt előtérbe állításában olyan folyamatot látnak, amely utat nyit a „jelenlegi” status quo revíziója előtt, s amelyben a szlovákiai magyaroknak is szerepet osztottak ki, központilag befolyásolják és irányítják tevékenységüket. A magyar politika stratégiai célja – „a magyarlakta területek elszakítása” Szlovákiától. Ezt a célt fokozatosan és a magyar öngazgatás következetes kiépítésével kívánja elérni, holmi „kis Hungária” kiépítésének szándékával. Taktikáját a prágai kapcsolataikra, a kisebbségi kérdés nemzetközivé tételére, s a szlovákiai magyarság támogatására építi.²

Ez a kiélezett s a napi politikát egyre erőteljesebben átható felfogás kétségtelesen aggodalmakat váltott ki az akkor még hatalmon lévő szlovák *demokratikus erők*

részéről is. Parlamenti szintű találkozót kezdeményeztek, melynek célja a feszültségek csökkentése, hangsúlyt helyezve a múlt kérdéseinek tisztázására.

1991. december 12-én szlovák parlamenti küldöttség (M. Zemko alelnök vezetésével)³ látogatott Magyarországra, azzal a céllal, hogy a múlt kérdéseiről tárgyaljon a magyar partnerekkel. A Magyar Országgyűlés Képviselői Irodájában megrendezett egész napos tanácskozáson a résztvevők megpróbálták körvonalazni a feladatot. Magyar részről reményüket fejezték ki, hogy e tanácskozás valami olyan folyamatot indíthat el, amelynek gyümölcsöző eredményei lehetnek további kapcsolatainkra, vagy legalábbis enyhíthetik, csökkenthetik a gondokat, hogy azok „ne idézzenek elő konfliktusokat”. Szlovák részről megerősítették annak fontosságát, hogy szükséges „a közös demokratikus hullámra” került népeink nyitott kérdéseinek a tisztázása a közös előrehaladás érdekében. E kérdések elhallgatása csak károkat okozhat. Fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy a konszenzus csak kölcsönös empátiával érhető el.

Már a tanácskozás kezdetén kérdésként merült fel, hogy a történelmi múltunk vizsgálata tekintetében a tárgyalók időben meddig menjenek vissza, milyen módszert alkalmazzanak, milyen konkrét célt tűzzenek ki. Egyetértés volt abban, hogy az első világháború előtti „közös államiságunk” időszakát csak részben érintik. Szlovák részről a kiinduló pontnak a második világháború időszakát jelölték meg, figyelembe véve, hogy annak voltak előzményei és következményei is. A következő kérdéscsoport a kisebbségi kérdés, s e téren a két ország politikai álláspontjának a megismerése a cél. Magyar részről fontosnak tartották, hogy a vita politikai szinten tisztázzon kérdéseket, határozzon meg témákat azzal a perspektívával, hogy azok kimunkálását majd albizottságok végzik el (ettől végül is – ahogy később kiderült – a szlovákiai helyzetre való tekintettel elálltak).

Szlovák részről utaltak arra, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács már szembe tudott nézni több kényes kérdéssel (a háború alatti zsidóüldözés kérdése, a németek háború utáni kitelepítésének igazságtalanságai), s a magyar–szlovák kérdést is hasonlóan kellene rendezni, bár megítélésük szerint ez összetettebb dolog, mivel kétoldalú aktusról van szó, utalva a szlovák lakosságot az 1938–39. évi „visszacsatolások” után ért repressziókra. František Mikloško szlovák parlamenti elnök instrukcióira utalva szlovák részről úgy vélekedtek, hogy a bizottság munkája egy *közös politikai felhívással* kellene zárulni, amely számba veszi e sérelmeket és a felek kölcsönösen elnézést, bocsánatot kérnek a történetek miatt. A közös nyilatkozat természetesen nem oldhatja meg a problémákat, de jó hírt adhat arról, hogy kapcsolataink tisztázásán magyar és szlovák politikai tényezők dolgoznak, figyelembe véve, hogy e két nép évszázadokig „jóban-rosszban együtt” volt és a jövőben is egy régióban fog élni.

Ezt követően máris napirendre kerültek a történelmi események megítélésének a kérdései, melyek az empátiát tükröző hangvétel mellett is jól tükrözték az eltérő véleményeket.

Szlovák részről hangsúlyozták, hogy a szlovák fél számára nagy kérdőjeles problémát jelentenek a „bécsi döntések”, amelyek ugyan a totális nagyhatalmi politika szüleményei, de következményei a szlovákok elleni magyar repressziók, háborús atrocitások. A háború után történtek: lakosságcsere, az országon belül történő kitelepítések, erőszakos reszlovakizáció, ezektől nem elválaszthatók, hozzáátéve, hogy

ezen utóbbi sérelmeket a későbbi csehszlovák politika beismerte és bizonyos fokig jóvátette.

Magyar részről rámutattak, hogy a bécsi döntés után Magyarországhoz került szlovákok helyzetét nem lehet összevetni az állampolgárságuktól megfosztott szlovákiai magyarok helyzetével. Magyarországon 1945 után a németektől eltérően más nemzetiséget törvényhozási, államhatalmi beavatkozás nem sújtotta. Látni kell, hogy Trianon nélkül nincs München stb., s e láncolat csak szenvedést okozott. Különbség van azonban a bécsi döntés és a kassai kormányprogram között, az utóbbi a kollektív bűnösség vádját jelentette.

Magyar részről elhangzott az a javaslat, hogy a felek ne merüljenek el a történelmi folyamatok, események részleteiben, inkább alakítsanak ki közös állásfoglalást „az állam egyes polgárai életébe való megengedhetetlen beavatkozásról”. Ennek alapján lehetne megfogalmazni az atrocitások kölcsönös elítélését, amely a keretét adhatná a közös állásfoglalásnak.

Végül is, megszületett a javaslat, miszerint mindkét fél készít egy *közös állásfoglalás-tervezetet*, melyet kölcsönösen kicserélnek és a következő pozsonyi találkozón, lehetőség szerint azt véglegesítik. Szlovák részről, a parlament elnökére is hivatkozva sürgették a következő összejevetelt, mondván, hogy Szlovákiában, *júniusban választások lesznek* és lehet, hogy egy egészen más parlament ül majd össze. Végül is megállapodtak, hogy február végéig a tervezeteket a felek elkészítik, egymásnak kölcsönösen megküldik, és március első felében, Pozsonyban megtartják a következő tanácskozást. Hangsúlyozták a tervezet rövidegét, egyértelműségét, a nyilvánosság számára szánt jellegét, s olyan megfogalmazást, amely nem kelt indokolatlan illúziókat.⁴

A további fejlemények a kísérlet teljes kudarcát mutatták, érdemi folytatása e törekvésnek nem volt, a politikai akarat, alapvetően a szlovák parlament politikai erőviszonyai miatt kevésnek bizonyult egy közös állásfoglalás kidolgozására, s főként arra, hogy azt a parlamentek elfogadják. A szlovák demokratikus erők veresége az 1992. júniusi választásokon végleg meghiúsította egy ilyen politikai nyilatkozat napirendre tűzését.

Az alapszerződés, mint a kiegyezés platformja

Közben 1990 után, akkor még magyar–csehszlovák relációban, a föderáció fennállásának időszakában elkezdődött egy másik folyamat is kormányzati szinten, amely a kapcsolatok mindenre kiterjedő rendezésére, az együttműködés korszerű szabályainak és tartalmának kimunkálására irányult ún. „alapszerződés” formájában. Politikusi vélemények szerint a már 1991-ben lényegében „készen álló” szerződés aláírását nem kis mértékben a múlt és a nemzetiségi kérdés tisztázatlanságai nehezítették.⁵ A föderáció megszűnése után, magyar–szlovák viszonylatban az alapszerződés megalkotásának a folyamata további törést szenvedett. Szlovákia önállóvá válása után, V. Mečiar 2. kormánya idején kezdetben volt egy erőteljesebb mozgás külkapcsolati és diplomáciai téren, amely egy idő után alábbhagyott, és a korábbi feszültségek növekedtek. Némi enyhülés egy rövid időre csak 1994-ben, J. Moravčík kormánya idején következett be. R. Chmel *Szlovákia és Magyarország külpolitikájának dilemmái* c. írásában ez idő tájt⁶ négy konfrontatív módon interpretált

tényezőket sorol fel, amelyek a magyar–szlovák viszonyt meghatározták: a történelmi előítéletek, a határkérdés, a nemzetiségi probléma és a Bős–Nagyymarosi Vízi Erőmű kérdése. Szerinte megoldás lenne „a valamit valamiért” elv érvényesítése, ami azt jelenti, hogy a magyar fél egyértelmű nyilatkozatban deklarálná a határok sérthetetlenségét a nemzetiségekről szóló kétoldalú megállapodás fejében. A határok sérthetetlenségét ugyanis szlovák vélemények szerint magyar részről ez ideig „bizonytalanságot keltő módon” deklarálták.⁷

Sajátos helyzet alakult ki az 1994-ben bekövetkezett magyarországi és szlovákiai kormányváltásokat követően. A Horn vezette magyar kormány a korábbinál nagyobb előzékenységgel és kezdeményező erővel próbálkozott a kapcsolatok rendezésére, szorgalmazva az alapszerződés aláírását is. Mečiar 3. kormánya ezeket a törekvéseket kevésbé honorálta, sőt a mečiarai kormány külpolitikai és belpolitikai felfogásában is erőteljesebben megmutatkozó eltérések miatt a megegyezés szinte kilátástalannak mutatkozott. Mečiar, külső nyomásra, végül is felvállalta az alapszerződés aláírását.

Az alapszerződés proklamált céljai között szerepelt a magyar–szlovák viszony javítása, a *múlt negatív örökségeinek a felszámolása*, a kölcsönös bizalom és a térség stabilitásának erősítése. A háttérben azonban inkább két alapprobléma megoldása állt. *Szlovák igény* volt az „egyértelmű” garancia Szlovákia területi integritásának biztosítására, és ennek rögzítése az alapszerződésben (jóllehet a határok sérthetetlenségét egyik magyar kormány sem vonta kétségbe, de egyúttal utalások történtek a helsinki dokumentumra, amely, mint ismeretes, elvben nem zárja ki a „békes” megoldás lehetőségét). Ezzel szemben *magyar elvárás* volt a szlovákiai magyarság identitásának megőrzésére irányuló garancia elérése az alapszerződés révén, beleértve a kollektív jogokat is.

Az alapszerződés aláírásával a szlovák elvárás teljességgel érvényesült,⁸ s alapvetően a magyar is, amennyiben az ET ismert ajánlására utalással lényegében a kollektív jogok is elfogadottként értelmezhető volt, amit viszont a szlovák fél azonnal, még a szerződés aláírása előtt átadott külön jegyzékben megkérdőjelezett.

Magyar részről az alapszerződés ratifikálása rövid időn belül megtörtént, Szlovákiában egy évig húzódott, majd nagy viták és a magyarellenesség magas fokú felszítása közepette történt meg.

A lényeg viszont az, hogy az alapszerződés végrehajtása érdekében valójában semmi sem történt, ellenkezőleg a feszültségek tovább erősödtek. Annak ellenére, hogy a szlovák integritásra vonatkozó passzus az alapszerződésbe bekerült, Szlovákia veszélyeztetettségi érzésének a táplálása a szlovák társadalomban tovább tartott és erősödött, ami a szlovákiai magyarság irányában megmutatkozó jogkorlátozó politikában is kifejezetten megmutatkozott. Bizonyítási érvként különösen felhasználták az 1996 nyarán megrendezett magyar–magyar találkozót, amely utalást tett a kisebbségek autonómia jogára.⁹

A Dzurinda-kormányok időszaka

Lényeges változást idézett elő a Mečiar-kormány leváltása az 1998 őszen megtartott választások eredményeként. Több területen történt alapvető változás: a szlovák

belpolitikában, a külpolitikai orientációban (egyértelmű integrációs politika, V–4-ek újjászervezése stb.), ezen belül a szlovákiai magyarság helyzetében és pozíciójában (az MKP kormánytényezővé vált, olyan kormányprogram elfogadására került sor, amely nemcsak a korábbi nemzetiségi jogfosztó intézkedéseket igyekezett korrigálni, de fontos fejlesztési, bővítési követelményeket is megfogalmazott a nemzetiségi jogok terén). Ennek következtében lényegesen javult a magyar–szlovák viszony.

Az eltelt 4 éves választási ciklus mérlege ennek ellenére ellentmondásos volt: a kormányprogramba foglalt pontok csak részben és felemás módon, gyakran a nemzetiségek által nem támogatott formában kerültek elfogadásra vagy elmaradtak. S ami a lényegesebb, a magyarellenes hangulatok nemcsak hogy nem maradtak el, hanem időnként felerősödtek és a kormánykoalícióra, annak szlovák kormánytényezőire is erőteljesen hatottak.

Ehhez nem kis mértékben hozzájárult és érvet szolgáltatott az a körülmény, hogy az 1998. évi magyarországi kormányváltás után Magyarországon, a politika szintjén egy erőteljesebb és koncepcionálisan is újfajta nemzetpolitikai stratégia hangoztatása és realizálása került előtérbe, amelyet a MÁÉRT létrehozása, majd az ún. „státusz törvény” kimunkálása, majd elfogadása félmjelzett, a határok feletti, ill. határmódosítás nélküli nemzetegyesítés „nem eléggé tisztázott” fogalom előtérbe állításával. Mindez további feszültségeket táplált a szlovák politikai közvéleményben.

A Dzurinda-kormány fennállásának kezdeti időszakában, 1999 tavaszán, magyar részről (lényegében az 1991. évi kezdeményezés szellemében) szakmai téren történt egy figyelemfelhívás,¹⁰ miszerint talán eljött az ideje annak, hogy a kedvezőbbé vált helyzetben a múlt kérdéseinek tisztázására sor kerülhet. megszülethetne egy politikai állásfoglalás, megbékélési nyilatkozat, mely számba veszi a múlt sérelmeit, és kölcsönösen bocsánatot fejez ki az elkövetett sérelmekért, s a jövő közös feladataira és közös érdekekre irányítja a figyelmet, megerősítve az alapszerződésben foglalt legfontosabb igényeket: Szlovákia integritásának a tényét és az országainkban élő magyar és szlovák nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítését.

A sajtóban megjelent írás lényegében visszhangtalan maradt. Valójában a körülmények sem kedveztek egy ilyen nyilatkozat megtételére, (erre talán a szlovák választások utáni közvetlen időszak lett volna alkalmas), hiszen ebben az időben a kezdeti kedvező lépések után a szlovák kormánykoalíción belül is éleződtek a viták a szlovákiai magyarságot érintő számos kérdésben (nyelvtörvény, nem nevesített földek sorsának a kérdése stb.) Az ellenzék által befolyásolt politikai közvéleményben, pedig gyakorlatilag tovább élt a magyarellenesség. Ahogy Kusý professzor fogalmazott ebben az időben, a Dzurinda-kormány idején sem történt minőségi fordulat, a jövő mutatja meg, lesz-e haladás. A magyarfóbia tovább él, „amelytől a szlovák demokraták sem könnyen szabadulnak meg”.¹¹

A státusz törvény kimunkálásának előrehaladása, majd elfogadása 2001-ben tovább élezte a helyzetet. Ismét előtérbe kerültek az „új elemekkel gazdagodott” magyar nemzetpolitikai stratégiát elemző és bíráló írások.¹²

R. Chmeľ ebben az időben terjedelmes tanulmányokban elemezte a kialakult helyzetet, s arra a következtetésre jutott, hogy az antalli tradíció a törvény révén *új tartalommal* jelenik meg, nemcsak Trianon következményeinek a „terápiázásáról” van már szó, hanem „egy egészen pontosan nem artikulált” jóvátételéről. A magyar nemzeti identitás támogatása helyébe a magyar nemzet politikai integrációja lett a

cél. Azon a véleményen volt, hogy a törvény nem egyesít, hanem megoszt, monokulturális, mononacionális integrációt eredményez, intézményesített szolidaritást jelent, területi igények nélkül, arra alapozva, hogy kontinensünk közösségek társadalmává válik. Szerinte az adott körülmények között a törvény újabb palackból engedte ki a szellemet, amely a szomszédok számára nem megemészthető. Megítélése szerint az Orbán-kormány betetőzte az antalli gondolatot, nem tekinti megoldásnak az alapszerződést, új eszközöket vetett be 1998 után: a MÁÉRT létrehozása, amelyben megjelölte a határon túli magyarság magyarországi jogi helyzetét s elkezdődött a státusztörvény előkészítése, amely nem az integráció célját szolgálja, mert az a történelmi traumákra épül. A területi és politikai hovatartozást, ami egy állam és nemzet lényege, kibővíti a nemzetek közösségének kategóriájával, amely meghaladja a nemzetállami koncepciót, amely pedig főleg Közép-Európában erősen él és valóság.¹³ Eközben elismeri, hogy a szlovák reagálások elsősorban érzelmi, emocionális alapokon nyugszanak, ugyancsak régi traumákra, nem megalapozott véleményekre és érvekre épülnek.

A 2002-ben megtartott szlovákiai választások mindezek ellenére a kialakult erőviszonyok következtében további kedvező változásokat hoztak a szlovák társadalom életében. A szélsőséges szlovák nemzeti párt kiszorult a parlamentből, az MKP megerősödve került be a kormányba és elérte, hogy igényeit határozottabban és konkrétabban fogalmazza meg, illetve érvényesítse a kormányprogramban, jóllehet azok realizálása továbbra is vontatottan halad előre. Magyar részről a kormányváltás után erőfeszítések történtek a kapcsolatok vitás kérdéseinek a megoldására, helyreállt a rövid időre megszakadt visegrádi együttműködés. A státusztörvény érvényesítése vonatkozásában viszont komoly fennakadásokra, a szlovák kormányzat kemény ellenállására került sor, miután a 2002 tavaszán Magyarországon történt kormányváltás után a Medgyessy-kormány felvállalta a törvény érvényesítésének szándékát, figyelembe véve a törvénnyel szemben támasztott nemzetközi igényeket is. A rendezés körüli „huzavona”, vontatott haladás zavarólag hatott a magyar–szlovák kapcsolatokra. Végül a megszületett megállapodás a kedvezménytörvény érvényesítéséről némileg új helyzetet teremtett és javuló perspektívákat alapozott meg az EU-csatlakozás előtt.

2003 márciusában a szlovák parlamentben elhangzott egy olyan beszéd, amely ugyan elsősorban a szlovákoknak szólt, de a magyar–szlovák viszonyt is közvetlenül érintette. Az önálló Szlovákia fennállásának 10. évfordulója alkalmából (2003 márciusában) Pavol Hrušovský elnök¹⁴ a magyar–szlovák történelmi múlt *közös értékeire* hívta fel a figyelmet, s azt ajánlotta, hogy a szlovákok ezeket fogadják el, legyenek ezekre büszkék. Beszédének jelentős részét e témának szentelte. Beszédével vitát kívánt nyitni „az eddig mitológizált és démonizált” szlovák történelmi múltról. Beszéde alapvetően a szlovák nemzeti és történelmi tudatnak a hiányosságait és fogyatékoságait kéri számon. Beszélt azokról az alapvonásokról, meghatározó elemekről, amelyek a szlovákság életét, sorsát döntően befolyásolták. Ezek között említette mindenekelőtt a kereszténység elfogadását, majd a történelmi Magyarország létét, a magyar állam létrejöttét, melynek részét alkották a szlovákok is. Nyolc évszázadon át – állapította meg – „az uralkodók” betartották Szent István Intelmeit. Ily módon a szlovákság a „biradalom” történelmének nem csak objektuma, de szubjektuma is lehetett (közép-európai jelentőségű városok alakultak ki, művelődési,

kulturális központok jöttek létre). A szlováklakta területek védőbástyát képeztek a törökellenes harcokban, 140 évig e térség az ország centruma volt (országgyűlés Pozsony központtal, királyválasztó hely, közép-európai kulturális és művelődési központ). Hangsúlyozta, a szlovákok jogosan lehetnek büszkék arra, hogy a „birodalom” részét alkották, büszkén vállalhatják a közös múltat. 1848 időszakában a magyar elit letért a Szent István-i hagyatékáról, de a *magyarosítási folyamat sem nyomta el* azt az energiát, amely összhangban az európai történésekkel formálta a modern szlovák nemzet ma is meghatározó alapjait.

1918-ban a szlovákok „nagy része” üdvözölte a közös csehszlovák állam létrejöttét, de voltak kifejezett csoportok, melyek az új államot elvetették. 1939-ben a szlovák politikai elit többsége az önálló állam mellett döntött, hogy ezzel elkerülje az ország „felosztását”. A lakosság többsége is akceptálta e döntést, nem kis csoport sajnálattal fogadta a közös állam megszűnését.

A második világháború után két tragédia bélyegezte meg Szlovákia arculatát: ezek között említi a magyar kisebbség elleni repressziókat a kollektív bűnösség elvének jegyében. Szlovákia 1989–90-ben a demokratikus fejlődés útjára lépve, 1990 karácsonya előtt sajnálkozását fejezte ki a zsidók 2. világháború alatti üldözése miatt, majd 1991 elején elnézést kért a németek kitelepítése miatt is, ami a helyes utat mutatta. Szlovákia óhaja – jelentette ki –, hogy a szlovák–magyar kérdést is rendezze, kölcsönösségi alapon. Közös történelmünkkel kapcsolatos magyar–szlovák kiegyezés elősegítené, hogy a múlt kérdései ne terheljék a jövőbeni együttműködést.

Hrušovský szlovák környezetben is feltűnést keltő beszéde joggal kelthetett érdeklődést a magyar–szlovák kapcsolatok rendezése iránt érdeklődő magyar közvéleményben is. Mécs Imre *Bátor, tiszta hang Szlovákiából* címmel a *Népszabadság*-ban 2003. március 10-én megírt terjedelmes cikkében úgy nyilatkozott, hogy a szlovák elnök „nagystílu, tárgyilagos, pozitív” beszéde nagy hangsúllyal foglalkozik a magyar és a közös történelmünkkel s „meg kellene ragadnunk az alkalmat és hasonló nyíltsággal, nagylelkűséggel és őszinteséggel beszélni közös múltunkról és eleink hibáiról”. Sajnálattal állapítja meg, hogy Magyarországon Hrušovský beszéde nem talált kellő visszhangra. Bíráló hangnemben szól a magyar magatartásról, utalva korábbi parlamenti beszédeire, amikor azt ajánlotta, hogy az ezeréves évfordulóra a millenniumi időszakban ne azt kizárólagosan birtokolva emlékezzünk, hanem „szerényen, barátságosan, a többiek érzékenységét, másságát érzékelve és figyelembe véve”, a közös európai elv szellemében.¹⁵ Megítélése szerint együttgondolkodás, párbeszéd szükséges, a közös múlt elemzésére alapozva a nemzeti sajátosságok tiszteletével. Javasolja: fogadjuk el a nemes szlovákiai gesztust, amely megnyitja a lehetőséget, a múlttal való szembenézésre. Úgy látja, sok szlovák politikus osztja a házelnök véleményét, amellyel a parlament nagy része is egyetértett. „Rajtunk a sor, viszonzozzuk a jó szándékú lépést” – állapítja meg.

Mécs Imre fontos kérdést vet fel, a kiegyezés, megbékélés kérdését az EU-tagság küszöbén történelmi múltunk kérdéseiben. Kritikai észrevételei alapvetően elfogadhatók. Ösztönöz arra, hogy kölcsönösen felmérjük a további teendőket, közös múltunk tisztázása vonatkozásában előre haladjunk. Magyar érdek is, hogy Hrušovský beszédének kapcsolatainkat érintő üzenetei ne vesszenek el, ne menjenek feledésbe, hanem erre mindkét fél építsen. Látnunk kell ugyanakkor, hogy a

szlovák parlament elnöke elsősorban azoktól várja el a másként gondolkodást a magyar–szlovák közös történelmi múltból, akikhez beszédét intézte. Ugyanakkor ösztönöz arra, hogy a politika eszközeivel kölcsönösen segítsük elő a magyar–szlovák kiegyezést és megbékélést is, amelynek feltételei azóta javultak.

Összegzés

Amint a fentiekből látható, a magyar–szlovák történelmi sorsközösség szempontja it is figyelembe véve, politikai szinten, de társadalmi méreteken is újra s újra felmerül a *kiegyezés és megbékélés* kérdése. Ennek jelentősége különösen aktuálisá vált az EU-csatlakozás kapcsán, és a közös Európán belüli együttélésünkre kényszerít. *Kár lenne feladni* azt a kísérletet, amely arra irányul, hogy parlamenti szinten, konszenzusos alapon ennek előmozdítását elősegítheti. Rossz jelzés lenne, ha Hrušovský parlamentben elmondott szavai teljesen feledésbe merülnének, s nem követnék tetteket.

Ha mérleget készítünk, hogy hol tartunk a történelmi múltunkhoz is kapcsolódó kérdések tisztázásában és megoldásában látható, hogy bőven van teendő. Nem kétséges, hogy történelmünk számos kérdését eltérően, eltérő aspektusokból ítéljük meg, amin feltehetően a jövőben sem lehet változtatni, hiszen történelmi sorok, események eltérő módon érintették népeinket. Ezért is illúzió lenne azt várni, hogy valaha is képesek leszünk közös történelmet írni. Viszont számos területen az álláspontok már eddig is közeledtek, és van remény arra, hogy e téren továbbhaladunk. Szlovák történészek tollából már eddig is olvashattunk olyan megállapításokat, hogy a „magyar állam léte megteremtette az alapvető feltételeket a szlovák nemzet kialakulásához”, a magyarok és a szlovákok együtt élték át a magyar államfejlődés megpróbáltatásait. Hogy beszélhetünk „nyolcszáz éves konfliktus nélküli együttélésről”, „etnikai békéről és nyugalomról”.¹⁶ A nagyobb eltérések, és nézetkülönbségek érthető módon a későbbi időszakok egyes kérdéseinek a megítélése terén vannak, melyeket csak szakmai szinten, dialógussal lehet oldani. A Mécs Imre által említett millenniumi magyar „mulasztások” nem jelentik azt, hogy a magyar történelemírás nincs tudatában közös múltunk realitásának, prezentálása szükségének. A vita inkább a tekintetben van, hogy milyen arányban, mértékben része a szlovák történelem a magyar történelemnek, hogyan ítéljük meg közös „hungarus” értékeket, történelmi eseményeket és folyamatokat.

A rendszerváltozás utáni időszak politikai küzdelmei nemcsak a történelmi múltunkkal kapcsolatos kényes és érzékeny kérdéseket hozták, néha indokolatlan éles-séggel és mesterségesen felszínre, de a feltételeket is elősegítik ezek megoldására a két ország közös érdekeken alapuló bilaterális, regionális, integrációs együttműködésének elmélyülése révén.

Ha a fentiekben említett négy „konfrontatív módon interpretált” kérdést vesszük alapul (történelmi előítéletek, határkérdés, nemzetiségi probléma, a bösi erőmű kérdése), melyek a két nép és ország kapcsolatait az elmúlt évtized során zavaróan befolyásolták, akkor az esetek többségében tapasztalhatunk kedvező irányú elmozdulásokat is.

A két ország általános kapcsolatainak és együttműködésének javulása főként az elmúlt választási ciklusokban kétségtelenül csökkentette az előítéleteket. Ehhez nem kis mértékben járult hozzá a szlovákiai magyarság szlovák közvéleményben is elismeréseket kiváltó politizálása, bizalmat elősegítő állampolgári magatartása, a társadalomban betöltött szerepének és tekintélyének megnövekedése.

A lényegében mesterségesen táplált határfóbia ma már nem jelenthet valódi okot a feszültség szítására. A perspektíva e téren ma már közelről is látható, s ennek körvonalait a közös Európa keretei mutatják. Amennyiben a szlovák politikai köztudatban még aggodalmak, félelmek élnek a nemzeti integritás tekintetében, ezek jórészt a nemzetiségi jogok eltérő megítélésével (kollektív jogok, autonómia kérdése) függenek össze. A magyar trianoni trauma kezelésének, vagy nevezzük „jóvátételének” is egyik alapvető eleme a nemzetiségi kérdés elfogadható és megnyugtató megoldása, ami magába foglalja a második világháború utáni kollektív bűnösség vádjával és alkalmazásával kapcsolatos negatív történelmi élmények és sérelmek teljes értékű orvoslását, egybekapcsolva ezt az emberi méltóságon esett történelmi sérelmek kölcsönös elítélésével.

A nemzetiségi kérdés megnyugtató, elfogadható megoldása érdekében történetek pozitív lépések, főként az utóbbi években (megállapodás a kedvezménytörvény kérdésében, a komáromi egyetem ügyében). A szlovákiai magyarság helyzete és általános közérzete, önbizalma lényegesen javult. Megoldásra váró feladatok azonban mindkét oldalon vannak az identitás teljes értékű megőrzése feltételeinek biztosítása terén, a nemzetiségek jövőjét még befolyásoló kedvezőtlen tendenciák orvoslása vonatkozásában.

Gyakorlatilag legkisebb mértékben érzékelhető elmozdulás a Bős–Nagymarosi Vízlépcső kérdésében, ahol a politika képtelen volt eddig megoldást találni, átmenetileg a szakmai területre ruházta át a megoldások keresését, ami érzékelhetően csak átmeneti megoldásnak tekinthető.

Összességében az állapítható meg, hogy a tényleges kiegyezés és megbékélés érdekében még a legtöbbet a tudati szinten kell tenni, ahol az eredmények elérése feltehetően hosszabb időt, folyamatot igényel, s melyet nem elsősorban deklarációk, hanem tartalmas és tartós együttműködés és sok türelem, kölcsönös bizalom erősödése oldhat meg. Tehát van esély a kiegyezésre és megbékélésre, ez a jövő feladata.

Jegyzetek

1. Jellemző példa Ladislav Deák neves szlovák történész 1990 májusában a Trianoni trauma címmel megjelent terjedelmes helyzetelemzése (*Přítomnost* 12., 13., és 14. sz.).
2. Uo.
3. A delegáció összetétele: Milan Zemko, a Szlovák Nemzeti Tanács alelnöke, történész, Anton Hykisch, a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségi tagja, író, politológus, Lubomír Lip-ták, történész. Magyar részről: Varga János, országgyűlési képviselő, történész, Szájer József, országgyűlési képviselő, Polányi Imre történész)
4. Forrás: a tanácskozásról készült Jegyzőkönyv.

5. Szlovák vélemény szerint ott feneklett meg az előre haladás, amikor az Antall-kormány a kisebbségi kérdést és a kassai kormányprogram elítélését szorgalmazta bevenni a szerződésbe. Valójában a kérdés összetettebb volt.
6. *Národná obroda*, 1993. dec. 28., 29.
7. Uo.
8. Az alapszerződés nem tartalmazza a „békés” megoldásra vonatkozó kitételeket, ezzel elhárulhatott az utolsó akadály is az alapszerződés aláírására. Kovács László az *Új Szónak* adott interjújában még az alapszerződés előtt (1995. január. 30) utalt arra, hogy a határkérdésben nem szabad bizonytalanságot hagyni, „nem lehet azzal játszadozni”. Az aláírt alapszerződés a szlovák érzékenységet figyelembe véve nem szól a „békés” határmódosítás lehetőségéről, ami persze nem jelenti a helsinki-elv elvetését.
9. Rudolf Chmel: „Miért lehetetlen a szlovák–magyar megbékélés” c. írásában (*Lidové noviny*, 1996. ápr. 27.) azt állapítja meg, hogy a megbékélés feltételei nincsenek meg, mert a történelmi traumák és előítéletek a két nép között tovább élnek. Ilyen körülmények között nem lehet szó a múlt lezárásáról, a megbékélésről. A megbékélés tehát nem következik az alapszerződésből.
10. Halmi Katalin: Kell-e a megbékélési nyilatkozat? *Népszava*, 1999. március 10., Hamberger Judit: A német–cseh példa okán. *Új Szó*, 1999. május. 14.
11. 1999. jún.10. MKP a Szlovák Köztársaság kormányában c. írás.
12. Lásd R.: Chmel írásait az *OS* folyóiratban: Od Trianonu (cez zákonom o madaroch žijúcich v susedných štátoch) do Európskej unie. I–II. *OS*, 2001. szeptember és október.
13. Bővebben lásd: Boros Ferenc: A magyar és a szlovák nemzetpolitikai stratégia ütközése és következményei. *Külügyi Szemle* 2002/3. sz.
14. Prejav predsedu parlamentu Pavla Hrušovského na slavnostnom zasadnutí Národnej Rady SR pri príležitosti 10. výročia vzniku Slovenskej republiky (Pavol Hrušovský, a parlament elnökének beszéde a Szlovák Köztársaság létrejötté 10. évfordulója alkalmából)
15. A millenniumi megemlékezéseken mindez nem tükröződött – állapította meg Mécs Imre. Semmi utalás nem történt a közös múltunk voltára. A rendezvények nem tükrözték az integráló, összefogó, nem kirekesztő szemléletet.
16. Lásd F. Boros: *Madari a Slováci*. Press Publica, Budapest, 2003.

Felhasznált irodalom:

- Boros Ferenc: A magyar és a szlovák nemzetpolitikai stratégia ütközése és következményei. *Külügyi Szemle*, 2002/3. sz.
- Boros Ferenc: *Madari a Slováci*. Budapest, Press Publica, , 2003.
- Chmel, Rudolf: Miért lehetetlen a szlovák–magyar megbékélés. In: *Lidové noviny*, 1996. ápr. 27.
- Chmel, Rudolf: Od Trianonu (cez zákonom o madaroch žijúcich v susedných štátoch) do Európskej unie. I–II. *OS*, 2001. szeptember–október
- Deák, Ladislav: Trianoni trauma. In: *Prítomnosť*, 1990/12, 13, 14.
- Hamberger Judit: A német–cseh példa okán. *Új Szó*, 1999. május. 14.
- Halmi Katalin: Kell-e a megbékélési nyilatkozat? *Népszava*, 1999. március 10. *Národná obroda*, 1993 dec. 28., 29.
- Új Szó*, 1995. január. 30.

Dr. Boros Ferenc:

Is There a Chance for Hungarian-Slovak Conciliation and Reconciliation?
(experiments, experiences)

After the system changes such conditions had been created that the two countries and nations could determine their relationship to each other without external influences, considering their national and foreign affair issue interests, setting their bilateral relationships on new basics, overcome the disturbing and existing factors that had been historically formed, submit their relationships in the European integration process to the interests of a mutual future. The study examines such attempts and efforts, with a special emphasis on clarifying past issues, since it had been proven that historical traumas and stereotypes arose after the system changes period, and strongly influenced common knowledge and the relationships of both nations and countries.

From the study it is evident that considering the Hungarian-Slovak history, on political level but also on society scale the question of conciliation and reconciliation arose again and again. Its importance has become more up-to-date in connection with joining the EU and while preparing for co-operation within Europe. It would be a pity to give up the attempt that is oriented on its promotion on Parliamentary level.

If we consider the above-mentioned four questions „interpreted in a confrontative way” (historical prejudice, border issue, issue of the national minority, issue of the power plant) as a basis that influenced the relationships of both nations and countries during the past decade, then in the majority of cases we can experience positive changes.

The improvement of relationships and co-operation of both countries mainly in the last election cycles indisputably reduced prejudice. Way of making politics of Hungarians living in Slovakia contributed to this in a great extent, but also their reassuring civic behavior and the strengthening their role and authority in the society.

The artificially created border phobia could not be the real reason for making the tension. Mainly in the last years there were positive steps taken (agreement on the issue of Law on Advantages, the issue of the University in Komarno) for the sake of a reassuring, acceptable solution of the national minority issue. The situation and general feeling, self-confidence has substantially been improved.

However, there are tasks to be done on both sides in the field of ensuring conditions preserving identity in connection with curing the unfavorable tendencies influencing the future of nationality minorities.